

Ivan Bralić*

NACIONALNI PARKOVI I PARKOVI PRIRODE KAO DIO ŽIVOTNE SREDINE

U nizu mjera i akcija koje se danas provode s ciljem očuvanja zdrave životne sredine, neke kategorije formalno-pravne zaštite prirode pojavljuju se u novom svjetlu i s novom dimenzijom. Od vremena prvog zaštićenog područja (šuma Fontainbleau 1858. g.) i prvog proglašenog nacionalnog parka (Yellowstone 1872. g.), zaštita prirode širi raspon svojih motiva od estetskih, znanstvenih i edukativnih do patriotskih i rekreativnih. Nema sumnje da ovi posljednji — rekreativni — već nose u sebi elemente zaštite ljudskog zdravlja, ali ti elementi tek danas dobivaju na punoj težini i bjelodanosti.

Razumljivo da od svih kategorija zaštite prirode najviše dodirnih tačaka s kompleksom čovjekove okoline imaju one kategorije, koje obuhvaćuju veća područja. To su uglavnom nacionalni parkovi i parkovi prirode.

Spomenuli smo prvo proglašenje nacionalnog parka, dakle riječ je o kategoriji s tradicijom od jednog stoljeća. Od tada do danas ovaj pojam nije uvijek i svuda značio isto. I nisu sve države bile jednako rigorozne u ocjeni da li neko područje može biti nacionalni park ili ne. Danas su na razini međunarodne unije za zaštitu prirode (UICN) prihvaćeni kriteriji u tom pogledu:

- priroda posebno zanimljivih obilježja,
- relativno velika površina (najmanje 2000 ha, od čega 1000 ha potpuno zaštićenog),
- obuhvat neizmjenjenih ili neznatno izmjenjenih ekosistema,
- proglašenje i upravljanje od strane najvišeg državnog organa,
- otvorenost posjetiocima (uz određene uvjete) u inspirativne, odgojne, kulturne i rekreativne svrhe.

Vidimo već u definiciji ekološku dimenziju, s pretpostavkom da je ona uravnotežena i odgovarajućim mjerama osigurana, odnosno zaštićena. Upravo ti ekološki momenti i sve veća potreba urbaniziranog čovjeka za autentičnom prirodom, uvjetovali su današnju tendenciju osnivanja što većih nacionalnih parkova, tamo gdje zato postoje uvjeti. Logična reakcija: sve veće okupiranje i degradiranje prirode izaziva potrebu sve veće organizirane zaštite.

Pokazalo se, međutim, da gusto naseljena i visoko razvijena evropska područja nemaju više mnogo mogućnosti za osnivanje nacionalnih parkova, ukoliko žele zadržati kriterij izvorne i sačuvane prirode. I tada se, pred 20-tak godina stvara koncept nove kategorije: park prirode (regionalni park, krajinski park.)

* Dipl., geogr., Zavod za zaštitu prirode, 41000 Zagreb, glej Izvleček na koncu zbornika.

Za razliku od nacionalnog parka ovdje nisu neophodni preduvjeti izuzetnost i sačuvanost prirode u totalitetu; dovoljno je da su globalna svojstva zanimljiva i sačuvana. U odnosu na namjenu ovdje znanstvena komponenta ne mora biti prisutna u tolikoj mjeri kao kod nacionalnih parkova. Ekološka funkcija, međutim, i ovdje je zastupljena, a rekreativna još više nego u nacionalnim parkovima (u nacionalnim parkovima su turističko-rekreativni sadržaji dozvoljeni samo do određene mjere i to načelno u široj zoni parka).

Okvako koncipirana kategorija zacijelo je liberalnija, ali pruža mogućnost formalno-pravne zaštite mnogo većih teritorija. I u planovima službi zaštite prirode nekih evropskih zemalja, zahvaljujući u prvom redu toj kategoriji, spominju se cifre i do 1/4 državnog teritorija. U takvom kontekstu, kategorije zaštite, u prvom redu nacionalni parkovi i parkovi prirode, zaista mogu dobiti izravnu ekološku funkciju u smislu uporišta ravnoteže i biološkog stabilizatora za prostor u kojem se nalaze.

Pa i ovako kakvi su danas i koliko ih je danas, nacionalni parkovi i parkovi prirode predstavljaju dragocjene plohe za proučavanje neporemećenih interakcija u prirodi i primjenu tih spoznanja na degradirana područja. Nadalje, to so katkad još jedina mjesta mogućnosti doživljaja izvorne prirode, i kontakta s njom. Rekli bismo to su najdjelotvornije »škole« za otkrivanje ljepote, užitka i životne radosti; regenerativna uporišta ljudskog zdravlja. To je svakako teže uočljiva, ali ne manje važna funkcija zaštićenih lokaliteta uopće.

Kod nas u Jugoslaviji, zaštita prirode regulirana je zakonima pojedinih republika. U skladu s tim, kategorije zaštite nisu uniformirane. Kategoriju nacionalnog parka imamo svi, ali kriteriji nam nisu jedinstveni i ponegdje se još uvijek proglašuje neko područje nacionalnim parkom, bez poštivanja napred navedenih kriterija, niti se u režimu korištenja nešto bitno izmjeni; tek toliko da se dobije zvučno ime.

Ipak, u kontekstu naslova ovog izlaganja, treba reći da i takvi kakvi jesu, oni imaju ili mogu imati svoje mjesto u zaštiti životnog okoliša. Pogotovo ako znamo da postoje planovi i za nacionalne parkove velikih razmjera (Julijski nacionalni park, Velebit, Prokletije itd.).

Što se tiče parka prirode, tu Slovenija i Hrvatska imaju gotovo identičnu definiciju (u Sloveniji je to »krajinski park«). Hrvatski zakon definira park prirode kao »prostrano prirodno ili dijelom kultivirano područje s naglašenim ekološkim ili estetskim, turističkim i rekreativnim vrijednostima.« Neke republike još nemaju ovu kategoriju; Srbija je uzela termin »regionalni park«, ali konceptualno donekle različit, jer su i neka sasvim mala područja proglašena u ovoj kategoriji.

Kako je autor ovog napisa zaposlen u službi zaštite prirode Hrvatske, vjerojatno nije na odmet da na kraju ukratko iznese planove ove Republike u odnosu na predmetne kategorije.

Osim postojećih nacionalnih parkova (Plitvička jezera, Risnjak, Paklenica i Mljet), u Hrvatskoj još tri područja imaju uvjete za ovu kategoriju. To su Kornati, Krka i Velebit. Kornati i Krka već imaju status rezervata, ali s režimom »nižeg ranga«, dok Velebit obuhvaća niz zaštićenih i evidentiranih lokaliteta raznih kategorija, uključujući i postojeći nacionalni park Paklencu. Donošenju konačne odluke u ovom pogledu treba predhoditi razrešenje nekih dilema i kolizija; na Krki su to planovi hidroenergetskog korištenja, na Kornatima opseg ribolovne djelatnosti (ovdje bi režim zaštite uključio i more), a na Velebitu eksploatacija šume na nekim nižim površinama planinskog hrbta.

Za Krku i Kornate izradjeni su i odgovarajući prostorni planovi (u smislu nacionalnih parkova), dok je za Velebit izvršena osnovna valorizacija prirodnih

značajki i lokaliteta. Ova valorizacija određuje ostali dio Velebita kao park prirode. U koliko ne dodje do zadovoljavajućih rješenja na relaciji zaštita — korištenje, sva tri predviđena nacionalna parka mogu biti proglašena parkovima prirode.

Za koncept parkova prirode na prostoru cijele Republike, ne možemo još reći da je cjelovit i do kraja osmišljen. Kopački rit unesen je u ovo kategoriju trenutkom stupanja na snagu novog Zakona o zaštiti prirode početkom 1977. g; radilo se samo o prekategorizaciji. Od ostalih područja, držimo da ovom kategorijom treba obuhvatiti Medvednicu (kao takvu tretiramo je u prostornom planu čija izrada je u toku), Ličku Plješivicu i Samoborsko-Žumberačko Gorje (usvojeno u općinskim prostornim planovima), Biokovo, Učka, dio Dinare, Gorskog Kotara i Hrvatskog Zagorja, Kupu, Mrežnicu i Papuk. Daljnje analize zacijelo će obuhvatiti još dva do tri otoka, a ni time neće biti iscrpljene sve mogućnosti formiranja parkova prirode u Hrvatskoj.

LITERATURA

1. Dasmann R. F.: Classification and Use of Protected Natural and Cultural Areas, IUCN occasional paper 4.
2. Kevo R.: Ideja, pojam i ciljevi nacionalnog parka kao najviše prostorske kategorije zaštite prirode, Život umjetnosti 15—16, Zagreb 1971.

Ivan Bralič

NATIONAL AND NATURE PARKS AS A PART OF OUR ENVIRONMENT

The protection of environment is in the focus of numerous actions and measures. Nowadays, some aspects of legislative regulation in protection of nature should be looked at from a new point of view. National and nature parks we here ment in first place, especially when this areas are extensive. Such areas are essential resources of nature in relation to biological stability and equilibrium. Furthermore, such areas are invaluable for investigation of undisturbed nature. Sometimes, national and nature parks are the unique places where virgin nature could be experienced and where the sense of beauty, harmony and joy de vivre could be cultivated.

The author of this essay works in the Institute for the Protection of Nature in Zagreb. He summarised the existing plans and points out the dilemmas and conflicts of interests, related to the subject of promotion of new national and nature parks in Croatia.